

A zsidó vallás forrásai

Komoróczy Szonja diái, kiegészítette: Biró Tamás

Maimonides = Rabbi Mose ben Maimon = Rambam = Maimuni Mózes
(12. század)

Rambam 13 hitelve

Hiszem teljes hittel, hogy ez a Tóra nem lesz felváltva, és nem lesz más Tóra a Teremtő – áldott legyen a neve – részéről.

Tóraadás – Szinaj-hegy

Miért kevélykedtek, ti nagy hegyek? (Ps 68,17) – rabbi Joszi ha-Glili tanítása szerint amikor a Jóteremtő jött, hogy Tórát adjon Izraelnek, összefutottak a hegyek és a dombok, és vitatkozni kezdtek egymással. Azt mondta az egyik: „rajtam lesz a Tóraadás”, és azt felelte a másik: „rajtam lesz a Tóraadás”. Jött a Tábor-hegy Bet-Elimből és a Karmel-hegy a Földközi-tenger mellől. Azt mondta az egyik: „engem hívtak”, és azt felelte a másik: „engem hívtak”. Így szólt a Jóteremtő: „*Miért kevélykedtek, ti nagy hegyek?* Mindannyian magas hegyek vagytok, ezért mindannyitokon volt bálványimádás, de a Szinai-hegyen nem volt soha bálványimádás” – ezért áll a Szentírásban, hogy *ezt a hegyet választotta az Örökkévaló lakóhelyéül* (Ps 68,17).

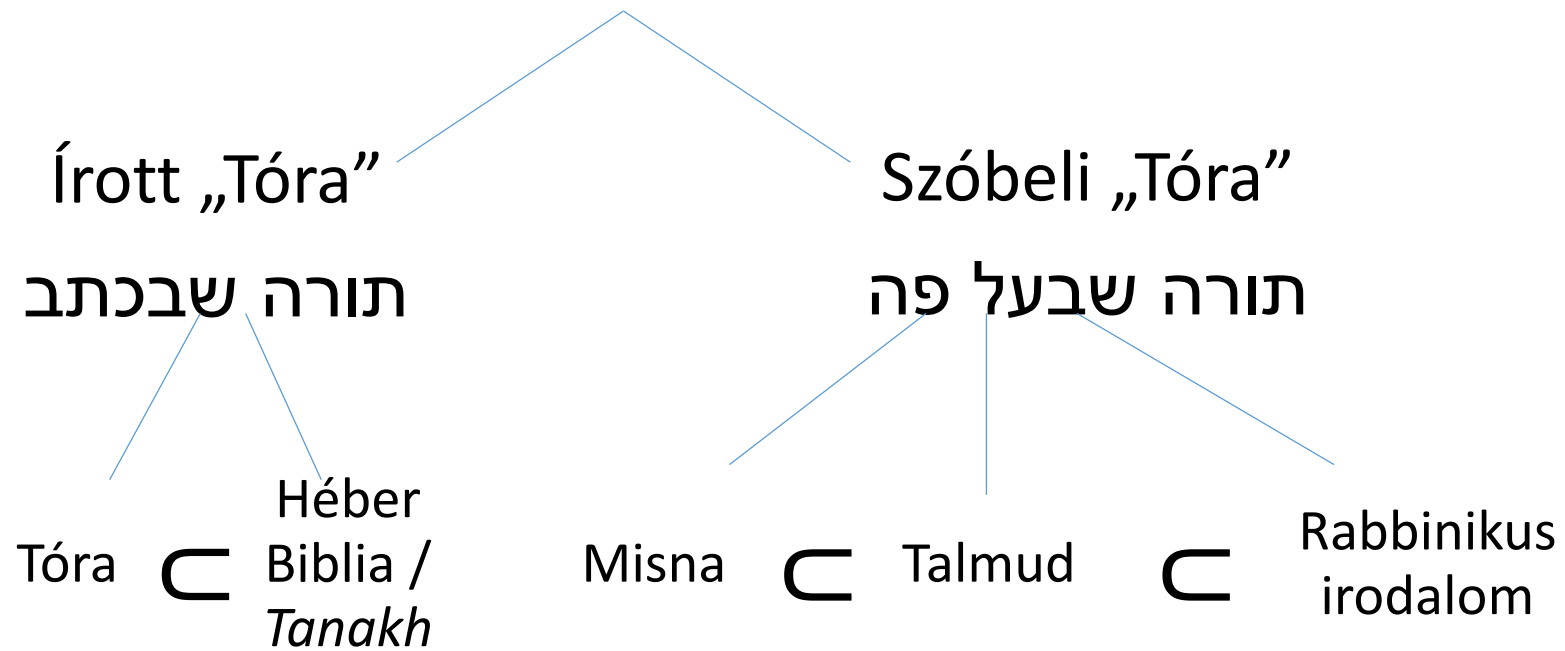
(Beresit rabba)

A nép pedig összegyűlt a hegy alatt (Ex 19,17) – Rabbi Avdimi bar Hamma szerint ez azt jelenti, hogy a Jóteremtő Izrael feje fölé emelte a hegyet, mint egy tetőt, és azt mondta nekik: „ha elfogadjátok a Tórát, az helyes. Azonban ha nem, itt lesz sírhelyetek.”

(bT Sabbath 88a, bT Avoda Zara 2b)

A Tóra

Szinaj-hegy – Mózes (i.e. 1312)

Rabbi Johanan azt tanította, hogy minden parancsolat, amely elhagyta a Jóteremtő ajkát, hetven nyelven hangzott el. Rabbi Josua ben Levi szerint úgy kell ezt elképzelnünk, ahogy a kihasított pehelypaplanból szétrepülnek a tollak. Rabbi Joszi bar Hanina szerint pedig úgy, ahogy a kalapács alól szétpattannak a sziklaszilánkok. Ezért áll a Szentírásban, hogy *nagy csapatban hirdették* (Ps 68,12).

(Jalkut Simoni)

“Történt, hogy egy idegen elment Sámáj elé, és azt kérdezte: Hány tórátok van? Azt válaszolta: Kettő. Szóbeli és Írásbeli Tóra. Azt mondta neki: Ami az Írottat illeti, hiszek neked, ami a Szóbelit illeti, nem. Téríts be úgy, hogy csak az Írásbelit tanítod meg nekem. Sámáj megfeddte és kivitette (*máshol*: eltaszította egy mérőrúddal). Elment Hillél elé, és az betérítette. Első nap azt mondta neki: „*Alef, bét, gimel*” Másnap megfordította. Azt mondta erre a gér: Tegnap nem így mondtad nekem. Hillél azt mondta: Hát nem rám kell támaszkodnod (a betűk dolgában is)? Támaszkodj rám a Szóbeli tanban is.

bT Sabbat 31a-b

Írásbeliséggel rendelkező vallások szentiratokkal

- Kánon, kanonizáció:

1. Lezárják az adott szövegkorpuszt.
2. A korpusz társadalmi (kulturális, vallási) jelentőségre tesz szert.
3. Az iskolai tananyag részévé, sőt központi elemévé válik (régebben bemagolták).
4. Hivatkoznak, utalnak rá (explicit és implicit formában egyaránt).
Intertextualitás: az egyik szöveg, bizonyos céllal, utal a másik szövegre, vagy idéz belőle.
5. Értelmezik (exegézis, hermeneutika), kommentárok születnek hozzá.

Példák:

- A homéroszi eposzok kanonizálása: a görög-római világ alapszövege.
- Irodalmi kánon, történelmi kánon... (érettségi tananyag).
- Az írásbeliségre épülő vallások szent iratai.

Ld. a következő diákat.

A szent szövegek kommentálása

- A kommentár mint szellemi magatartás. A kommentárokat is kommentáljuk.
- A szent szövegek nyelvezete *archaizálódik*:
 - Idővel változik a nyelv (zsidók esetén: áttérés az arámira, majd judeo-nyelvekre).
 - A kanonizált szöveg nyelve egyre régebbinek hangzik (archaikus nyelv), majd...
 - ... egyre kevésbé lesz érthető – *magyarázni kell* a nyelvet.
- A szent szövegek mint a teológia, etika és a vallásjog forrása:
 - A leírt szöveg nem beszél. Minden értelmezés kérdése (pl. parancs? kérdés? irónia?). (Héber Biblia: magánhangzók hiányában még több jelentés lenne lehetséges.)
 - Ami leírva: mit jelent pontosan? adott szituációban hogyan alkalmazandó? stb.
 - Ami nincs leírva, de „oda értendő”.
 - Akár leírva, akár nem: *miért?*

A szent szövegek kommentálása

Egy példa:

• Exod. 23:19, Exod. 34:26 és Deut. 14:21:

לֹא-תִבְשֵׁל גְדִי בְחֵלֶב אִמּוֹ

• Szokásos fordítás: „ne főzd meg a gödölyét anyja tejében”.

• De miért? Felmerülő kérdések:

• Hogyan olvassuk ki (az eredetileg pontozatlan) szöveget?

ḥēleb 'zsiradék'

ḥālāb 'tej'

• Akkor most mi a jelentés: 'anyja tejében' vagy 'anyja zsiradékában'?

• Mi következik ebből: nem főzhetem [meg] a gödölyét az anyja tejében × 3.

• **Szóbeli tan**: 1. emlősállat húsát nem főzhetem tejben; 2. [más által] együtt főzött tejes-húsost nem fogyaszthatok; 3. hasznát sem húzhatok belőle (+ rabbinikus tilalom a szárnyashúsra, étkészletre, stb. vonatkozóan).

• Mi az oka a tilalomnak? Más előírásokkal kapcsolat? Mire (nem) érvényes?

A kommentálás,
értelmezés folyamata

Szóbeli tan

(I. Mózesnek):

ḥālāb 'tej'.

Deut. 6:4–9

[RUF] ⁴Halld meg, Izráel: Az ÚR a mi Istenünk, egyedül az ÚR! ⁵Szeresd azért az URat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből! ⁶Maradjanak a szívedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked. ⁷Ismételgesd azokat fiaid előtt, és beszélj azokról, akár a házádban vagy, akár úton jársz, akár lefekszel, akár fölkelasz! ⁸Kösd azokat jelként a kezedre, és legyenek fejdíszként a homlokodon; ⁹írd föl azokat házádban ajtófélfáira és a kapuidra!

*milyen kérdéseik
merülnek fel?*

Deut. 6:4–9

[RUF] ⁴Halld meg, Izráel: Az ÚR a mi Istenünk, egyedül az ÚR! ⁵Szeresd azért az URat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből! ⁶Maradjanak a szívedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked. ⁷Ismételgesd azokat fiaid előtt, és beszélj azokról, akár a házádban vagy, akár úton jársz, akár lefekszel, akár fölkelysz! ⁸Kösd azokat jelként a kezedre, és legyenek fejdíszként a homlokodon; ⁹írd föl azokat házádban ajtófélfáira és a kapuidra!

KOMMENTÁR

?

?

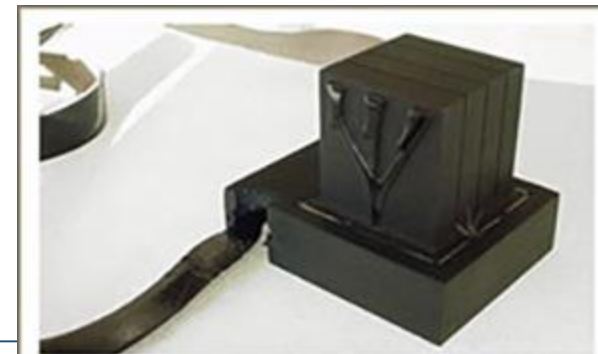

?

Deut. 6:4–9

[RUF] ⁴Halld meg, Izráel: A Istenünk, egyedül az ÚR! ⁵Szeresd azért az URat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből! ⁶Maradjanak a szívedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked. ⁷Ismételgesd azokat fiaid előtt, és beszélj azokról, akár a házádban vagy, akár úton jársz, akár lefekszel, akár fölkelysz! ⁸Kösd azokat jelként a kezedre, és legyenek fejdíszként a homlokodon; ⁹írd föl azokat házádban ajtófélfáira és a kapuidra!

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד ואהבת את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך והיו הדברים הנאמרים אשר אנכי מצוה היום על לבבך ושללתיכם לבבך ודברת עם בלבבך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבתך ובקומך וקילדתם לאות על ירך והיו לטענות בין עיניך וכרת ברתם על מזוזה ביתך ובשערך

kézre való tefillin

fejre való tefillin

mezuzá

Deut. 6:4–9

[RUF] ⁴Halld meg, Izráel: Az ÚR a mi Istenünk, egyedül az ÚR! ⁵Szeresd azért az URat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből! ⁶Maradjanak a szívedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked. ⁷Ismételgesd azokat fiaid előtt, és **beszélj azokról**, akár a házádban vagy, akár úton jársz, akár **lefekszel**, akár **fölkelsz!** ⁸Kösd azokat jelként a kezedre, és legyenek fejdíszként a homlokodon; ⁹írd föl azokat házádban ajtófélfáira és a kapuidra!

KOMMENTÁR

A Sema

? elmondásának a parancsolata

?

Misna
Berakhot 1:1

?

Misna
Berakhot 1:2

Misna, Pirke avot 1:1

„Mózes megkapta a Tórát a Szinai-hegyen, és átadta Jósuénak. Jósué átadta a bölcseknek. A bölcsek átadták a prófétáknak. A próféták pedig átadták a Nagy Gyülekezet embereinek (*anse kneszet ha-gdola*).”

Hagyományláncolat

Regensburg Humas

1300 k.

A szent szövegek kommentálása

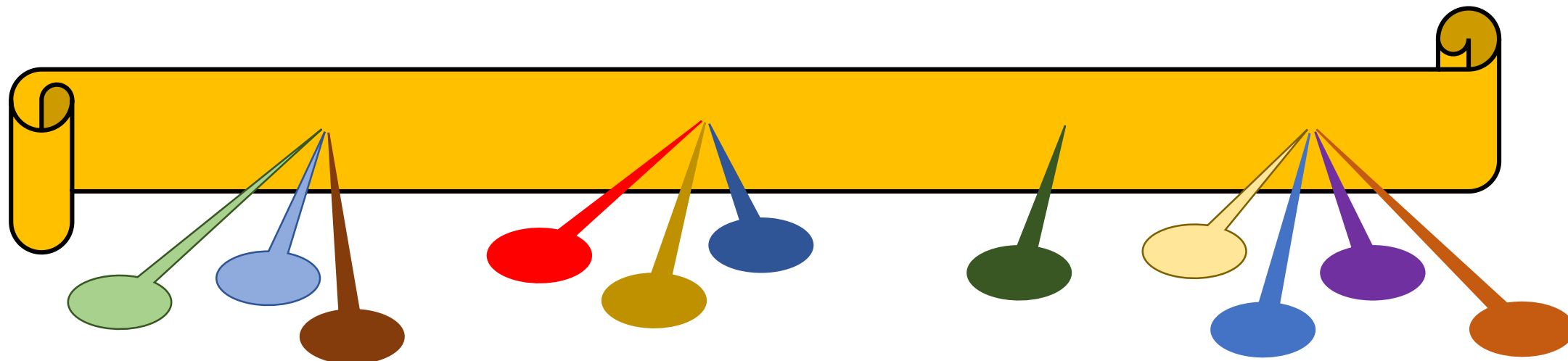

„Kohn egy becsületes ember.
Bocsánatot kérek.”

A **szóbeli tan** dogmája mint
a rabbinikus értelmezés legitimációja:
„a mi értelmezésünk az egyedüli helyes,
mert Istentől és Mózesstől származik”.

- Autoritatív, pl. rabbinikus és egyházi értelmezési hagyományok, szunna.
- Síita iszlám, karaita zsidóság, reformáció: az értelmezési hagyomány elvetése.
Sola Scriptura = 'egyedül a Szentírás'. Luther: a Szentírás önmagát magyarázza.
(egyúttal az autoritatív értelmezést képviselő tekintély megkérdőjelezése → egyházszakadás)
„Szól”-e hozzánk a Biblia? Értelmezhető-e a szent szöveg *önmagában* ?
- Posztmodern (pl. *Stanley Fish*): az értelmezés szabad, de a lehetséges értelmezéseknek határt szab az értelmezési közösség (*interpretative community*).

Bibliaértelmezés, hagyománycsomagok, rabbiniikus művek (*Misna, midrásgyűjtemények, Haggáda*)

midrásgyűjtemények:
- halákhikus midrások

Misna
Toszefta

széderesti
Haggáda

- aggádikus midrások

barajták

Jeruzsálemi Talmud
Babilóniai Talmud

??

TANAITIKUS

KORSZAK

AMÓRAI

KORSZAK

A Héber Biblia egységei

Tanakh (תנ"ך)

ת – T – Tóra (= tan): Mózes 5 könyve (Pentateuchos)

- **ברשית** (*Beresit* / Teremtés könyve / Genézis)
- **שמות** (*Semot* / Kivonulás Könyve / Exodus)
- **ויקרא** (*Vajikra* / Papok Könyve / Leviticus)
- **במדבר** (*Bamidbar* / Számok Könyve / Numeri)
- **דברים** (*Devarim* / Második törvénykönyv / Deuteronomium)

נ – N – Neviim (= próféták):

- Korai próféták: történeti könyvek
- Kései próféták: prófétai könyvek (3 „nagy” és 12 „kis” próféta)

ך – K – Ketuvim (= írások):

Zsoltárok, bölcsességirodalom, kései történeti könyvek

Tora, Tanakh:

- – írott tan (*tora se-bikhtav*) vs. szóbeli tan (*tora se-beal pe*)
- – parancsolatok (*micva / micve*): תרי"ג מצוות – 613 parancsolat (248 pozitív, 365 negatív)
- – Mózes öt könyve, Tanakh (תנ"ך)

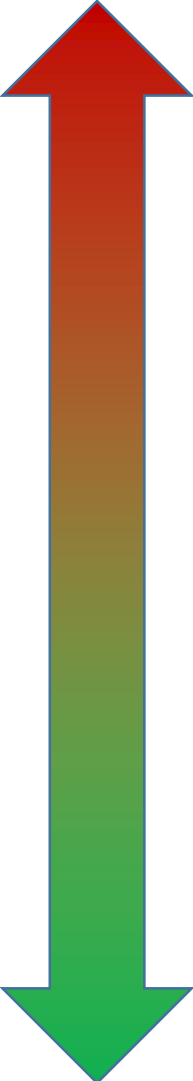
Hierarchia

- írott tan (*tora se-biktav*)
- szóbeli tan (*tora se-beal pe*)
- *halakha – aggada – minhag*

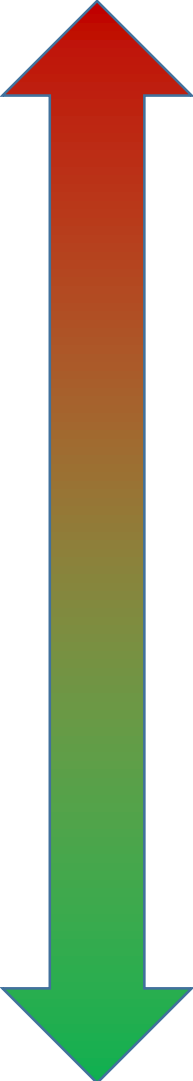
„Egy kérdés, amelyet egy tapasztalt diák feltesz mesterének is ki lett nyilatkoztatva a Szináj hegyén”

Vajikra Rabba, 22.3

Halákhikus szabályok spektruma

-
- Az [írott] Tórában leírt törvény [„írott tan”]
 - Az [írott] Tórában csak implicit formában szereplő előírás [„szóbeli tan”]
 - Rabbinikus rendelet
 - Szokás (*minhag*)

Halákhikus szabályok spektruma

-
- Az [írott] Tórában explicit formában leírt törvény
 - Az [írott] Tórában implicit formában szereplő előírás [„szóbeli tan”]
 - *Halakha le-Mose mi-Szinaj* [‘halakha Mózes részére a Szinájról’]
 - Bibliai versre „támaszkodó” törvény/szokás (*aszmakhta*)
 - Rabbinikus rendelet
(tórai alap nélkül, de a rabbik tórai alapon nyugvó tekintélyénél fogva)
 - „Egész Izraelben elterjedt” szokás (*minhag*)
 - Helyi szokás (*minhag*): régió, város, irányzat, zsinagóga, család, egyén

Halákhikus szabályok spektruma

- Az [írott] Tórában explicit formában leírt törvény
- Az [írott] Tórában implicit formában szereplő előírás [„szóbeli tan”]
- *Halakha le-Mose mi-Szinaj* [’halakha Mózes részére a Szinajon] [’halakha le-Mose mi-Szinaj] [’halakha Mózes részére a Szinajon]
- Bibliai versre „támaszkodó” törvény/szokás (*aszmakhta*)
- Rabbiniikus rendelet
(tórai alap nélkül, de a rabbik tórai alapon nyugvó tekintélyénél fogva)
- „Egész Izraelben elterjedt” szokás (*minhag*)
- Helyi szokás (*minhag*): régió, város, irányzat, zsinagóga

gödölye anyja tejében

emlős állat húsa
emlős állat tejében

szárnyas hús
emlős állat tejében

hal és hús

hal és tej

Halákhikus szabályok spektruma

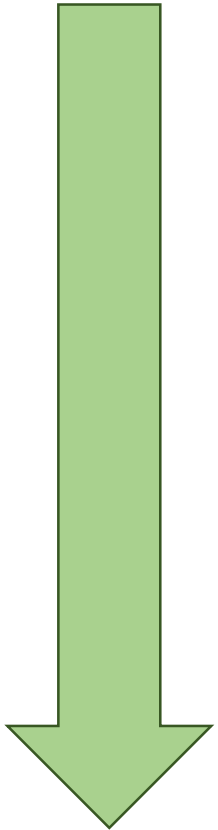
- Az [írott] Tórában explicit formában leírt törvények
- Az [írott] Tórában implicit formában szereplő előírások („szóbeli tan”)
- *Halakha le-Mose mi-Szinaj* [‘halakha Mózes részére a Sínájról’]
- Bibliai versre „támaszkodó” törvény/szokás (*aszma* *ha*)
- Rabbinikus rendelet
(tórai alap nélkül, de a rabbik tórai alapon nyugvó tekintélyénél fogva)
- „Egész Izraelben elterjedt” szokás (*minhag*)
- Helyi szokás (*minhag*): régió, város, irányzat, család, egyén

VALLÁS

?

FOLKLÓR

Ellentmondások tűrése

- Gyakorlati halákha (*halakha le-maasze*, הלכה למעשה)
A rabbik egy ponton eldöntik, hogy akkor mi kötelező, mi tilos.
- „Elméleti” halákha (הלכה)
A rabbik felépítik a halákha fogalmi-logikai rendszerét.
- Aggáda (אגדה)
Minden, ami nem halákha.

A szóbeli tan

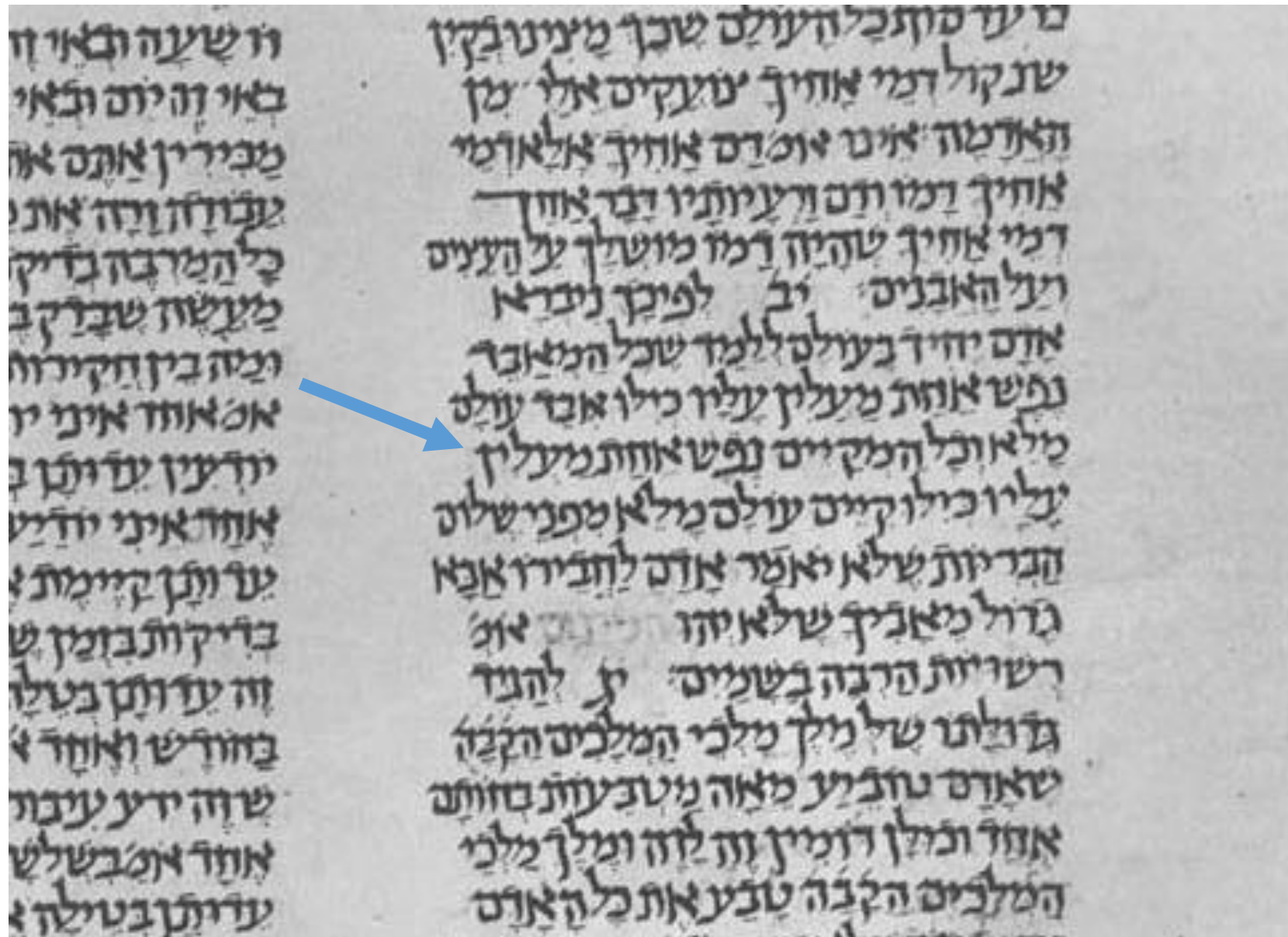
Misna ismétlés (שנה), i.sz. 2. század, R. Juda ha-Naszi

Hat rend, 63 traktátus

- *zeraim* (vetések: mezőgazdaság),
- *moed* (ünnep)
- *nasim* (asszonyok, házasságjog),
- *nezikin* (károk, polgári és büntetőjog),
- *kodasin* (szentségek: áldozatok, szentély),
- *tohorot* (rituális tisztaság)

Talmud

Mishnah Sanhedrin 4:5 – Ms. Kaufmann

A budapesti Kaufmann-kódex (az MTA Keleti Gyűjteménye ún. *Kaufmann-gyűjteményében*) a legjelentősebb Misna-kézirat.

Misna + gemara = Talmud

misna: hagyomány a tannaitikus korból, amint azt *rabbi Jehuda ha-Naszi* i.sz. 200. körül megszerkesztette és a *Misna* c. műben elrendezte.

gemara: a misnához fűzött kommentárok, annak értelmezései, viták...; valamint mindenféle további anyag az amórai korból (kb. 220–400/500/600).

- Felmerülő kérdések:**
- (1) Mit jelent pontosan a misna szövege? Mire vonatkozik? Hogyan alkalmazandó új / más szituációkban?
 - (2) Ellentmondások különböző tannaitikus források közt?
 - (3) Mi a misnai vélemény tórai forrása?
 - (4) ...

kommentárok: középkori és kora újkori rabbi magyarázatai (pl. *Rasi*, 1040–1105, a belső margón), további diszkussziói (pl. *Toszaft*, a külső margón), forrásmegjelölései, szövegkritikai megjegyzései...

A kép forrása: http://news.bbcimg.co.uk/news/special/panels/13/nov/talmud/img/graphic_1383310626.jpg

Egy Talmud-lap (bBer. 2a) a standard (vilnai) kiadásból

Midrás (דרש)

Gaonok

Takkana

Kommentárok

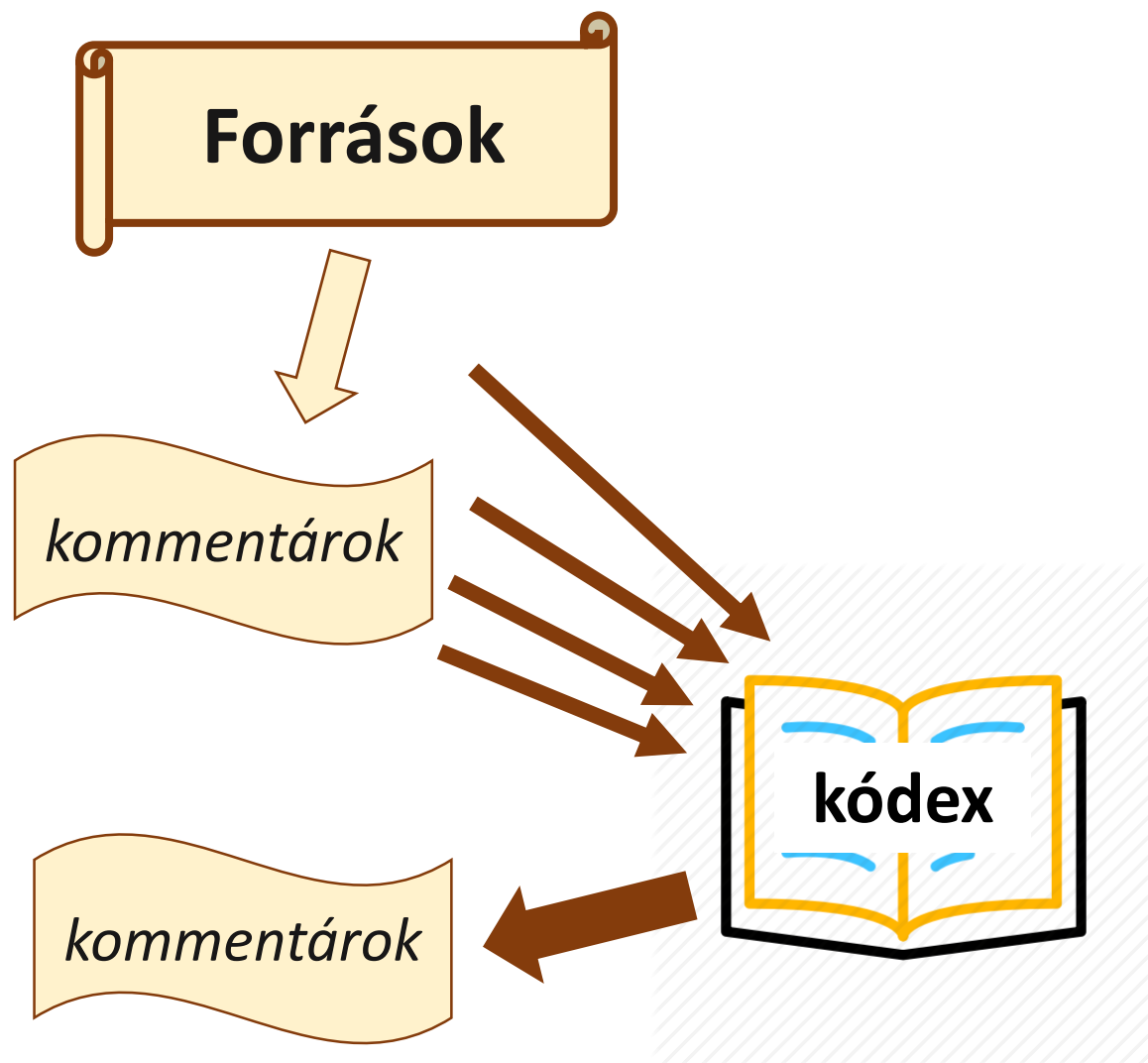
Kódexek

- – Rambam / Maimonides (1135–1204): *Szefer ha-micvot; Misne Tora*
- – R. Jakob ben Aser (ca. 1270–1340): *Arba Turim*, 16. sz.
- – R. Jozsef Karo (1488–1575): *Bet Jozsef; Sulhan arukh*, 16. sz

Responsumok

***Minhagim*-könyvek**

A kommentár és a kódex „dialektikája”

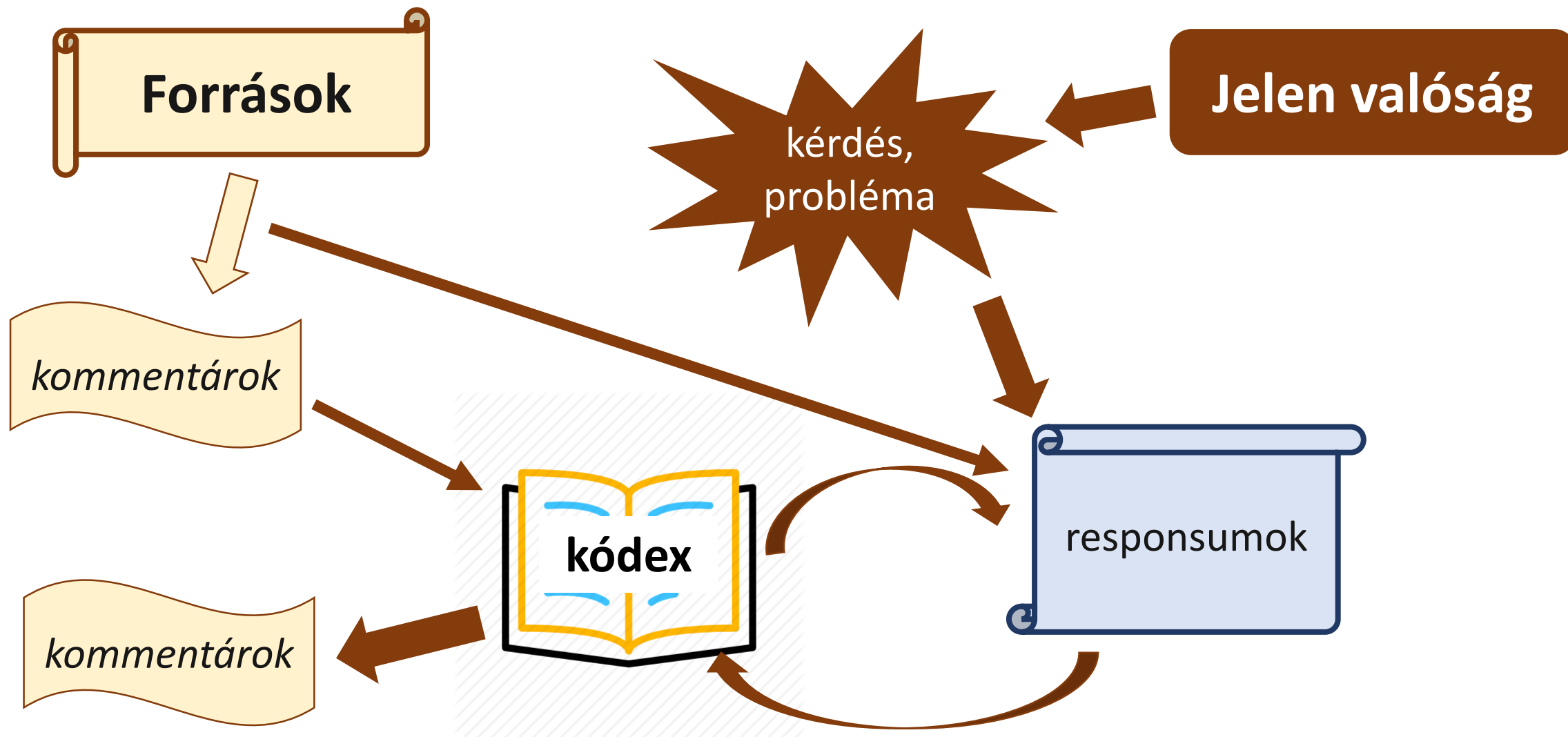

A kódex kodifikálja a normatív halákhát. Általában a cél a könnyű használhatóság, források magyarázata (megjelölése) nélkül.

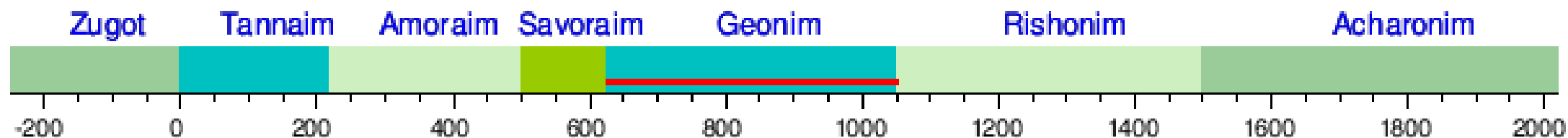
A kommentár:

1. Értelmezi a kódexet.
2. Továbbgondolja, részletezi, finomítja, aktualizálja a kódexet.
3. Rávilágít a kódex forrásaira.
4. Ritkán: vitatkozik is a kódexszel.

A kommentár és a kódex „dialektikája”

A rabbinikus irodalom főbb korszakai

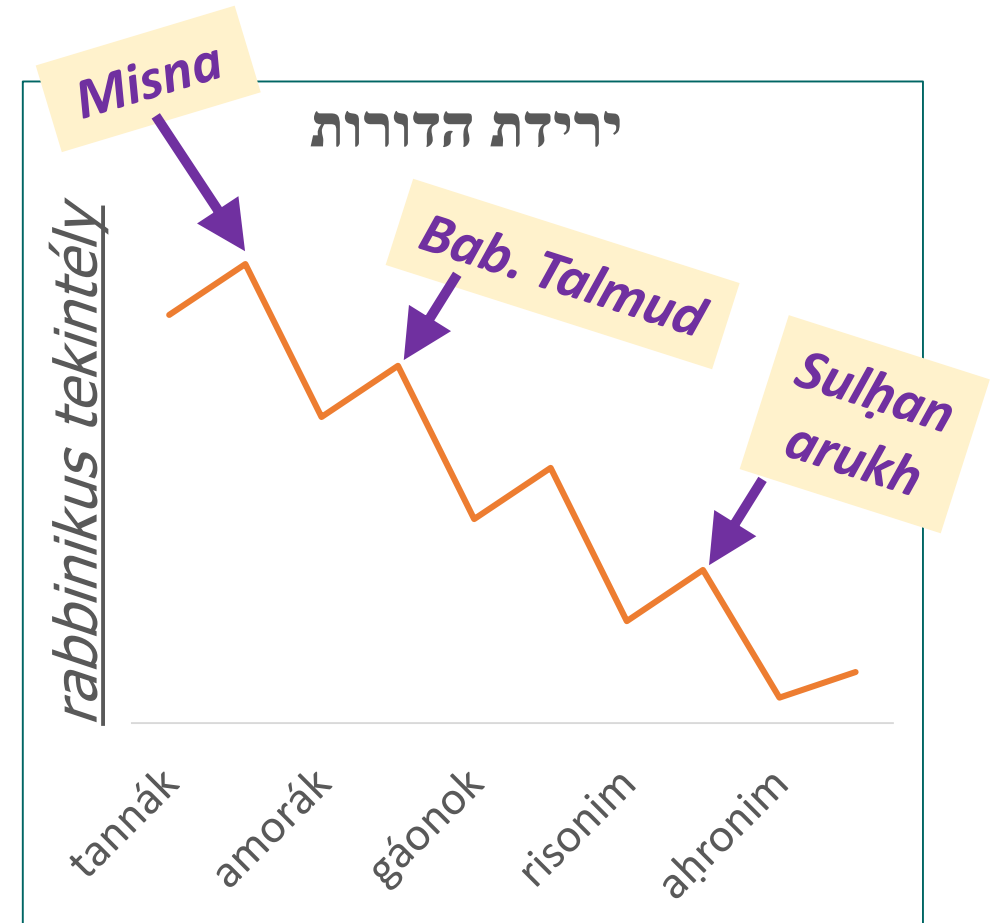
- ... – i.sz. 220 körül: tannák תנאים / tannaitikus korszak
- 220 k. – 500 körül: amórák אמוראים / amórai korszak
- 500 k. –1038: gáonok גאונים / gáoni korszak
- 10. század – 15. század: risonim ראשונים
- 16. század – máig: aḥronim אחרונים

*évszámok:
hagyományos
kronológia
alapján*

Jeridat ha-dorot ירידת הדורות

'a generációk süllyedése hanyatlása'

- Minél közelebb a kinyilatkozáshoz, annál nagyobb rabbinikus tekintély.
- De egy korszakon belül nagyobb a tekintélye a későbbinek, aki ismeri és képes szintetizálni a korábbi véleményeket.

Köszönöm a figyelmet!